

VOORWOORD

De talrijke potvissen die de afgelopen maanden aan de Nederlandse en Belgische kust aanspoelden, zorgden voor veel commotie. In de nationale pers werd uitgebreid stilgestaan bij de wetenschappelijke en emotionele aspecten van dit uitzonderlijke verschijnsel. Niemand zag in deze walvisstrandingen echter een vingerwijzing naar de toekomst. Toen op 3 februari 1598 een vijftien meter lange potvis op de zandbanken tussen Katwijk en Scheveningen strandde, merkte Hugo de Groot in zijn *De rebus Belgicis* evenwel op dat velen deze gebeurtenis als een voorteken zagen. Naar aanleiding hiervan "voorseyden eenighe van Hollandt [...] rijken buyt en seeghe oover hunne vijanden, andere spelden door dit voorspook dat swaere rampen boven 't hoofd hingen." Ongewone verschijnselen als plotselinge onweersbuien, kometen, monsterlijke geboorten en gestrande walvissen werden in het verleden dikwijls opgevat als *prodigia*.

Studies over hekserij en toverij staan in Nederland sinds de jaren tachtig volop in de belangstelling. Ook naar profetieën en waarzeggerij is in ruime mate onderzoek verricht. Het thema 'voortekenen' echter, dat zeker aansluit bij bovengenoemde onderwerpen, maar zich daar toch wezenlijk van onderscheidt, is tot dusver veel minder belicht. Reden voor de redactie van *Groniek* om een themanummer aan dit onderwerp te wijden. Hierin zal niet alleen worden ingegaan op de plaats van voortekenen in het volks- en bijgeloof, maar ook op hun rol in wetenschap, kunst en politiek.

Het themagedeelte opent met een artikel van J. den Boeft over voortekenen in de klassieke Oudheid. De auteur toont aan dat voortekenen in deze periode een alomtegenwoordig verschijnsel waren: zowel in de privé-sfeer als in politieke besluitvormingsprocessen speelden voortekenen een kapitale rol. Er waren zelfs speciale ambtenaren belast met het uitleggen van de tekenen. De goden en goddelijke machten vormden een integraal onderdeel van de werkelijkheid.

J. Veenstra gaat in zijn artikel in op de observatie en vooral ook interpretatie van voortekenen in de Middeleeuwen. Hij beschrijft de ambivalente houding die de kerk ten opzichte van dit fenomeen innam: afwijzing enerzijds en gebruik ten eigen bate anderzijds. Maar ook de middeleeuwse wetenschap worstelde met het onderwerp en ging vaak op dubbelzinnige wijze met voortekenen om.

De iconografische interpretatie van voortekenen staat centraal in het artikel van C. Hendriks. Aan de hand van vier fresco's uit het Italië van de vijftiende en zestiende eeuw behandelt de auteur de problematiek van het interpreteren van (voor)tekenen en de daarvoor vaak onontbeerlijke kennis van de christelijke symboliek. Voortekenen kunnen, wanneer zij worden afgebeeld, vaak ook opgevat worden als symbool. In Hendriks' artikel 'Ove: vogels en een zeemonster' wordt de afbeelding van Jonas en de walvis door Paul Bril in verband gebracht met de neonsculptuur van de hedendaagse kunstenaar Bruce Naumann.

S. Ottway staat in haar artikel stil bij de rol van voortekenen in het werk van Shakespeare. In verschillende van zijn tragedies spelen omineuze tekens een

belangrijke rol: tal van onheilspellende gebeurtenissen, zoals zeldzame meteorologische fenomenen, bloed spuitende standbeelden en dieren die onnatuurlijk gedrag vertonen, verwijzen naar de noodlottige loop die de gebeurtenissen in het stuk zullen nemen. Ottway brengt het gebruik van voortekenen bij Shakespeare in verband met de onrust van een tijd waarin het strikt hiërarchische en theocentrische wereldbeeld van de Middeleeuwen vervangen werd door de antropocentrische opvattingen van de Renaissance.

In zijn artikel over wonderlijke natuurverschijnselen in de Republiek in de zestiende en zeventiende eeuw, laat E. Jorink zien dat men in deze periode het opvallende, grillige en van de orde afwijkende als een manifestatie van Gods almacht zag. Hij zet uiteen waarom het van weinig historisch besef zou getuigen deze ideeën 'bijgeloof' te noemen. Dat men in de loop van de zeventiende eeuw juist het ordelijke, voorspelbare en wetmatige ging benadrukken, wordt meestal verklaard uit de zege van de natuurwetenschap; Jorink suggereert echter dat de zaak waarschijnlijk gecompliceerder ligt.

Na alle aandacht voor *prodigia* in vroegere tijden, schrijft W. de Blécourt een artikel over voortekenen in onze tijd. De twintigste eeuw is minder nuchter dan meestal wordt aangenomen, zo blijkt uit de aandacht en opschudding die de mysterieuze cirkels in graanvelden teweeg brengen. De Blécourt geeft in een gedetailleerd personderzoek de ideeën en theorieën weer die rond de graancirkels zijn ontstaan en ziet deze als een teken van een nieuwe tijdgeest.

In het supplement wordt de aandacht gericht op het congres rond het thema het 'romantisch verleden', dat van 22 tot en met 24 februari 1995 in Groningen zal plaatsvinden. Niet alleen bekende Nederlandse historici, maar ook buitenlandse sprekers (Stephen Bann en Lionel Gossman) zijn uitgenodigd om de romantische voorstelling van de geschiedenis te belichten. Monique Kroes verzorgde voor *Groniek* een interview met twee van de organisatoren van het symposium, Jo Tollebeek en Frank Ankersmit.

Het Amerikaanse universiteitssysteem wordt door Wessel Krul onder de loep genomen. Tijdens zijn verblijf aan de universiteit van Princeton, afgelopen voorjaar, leerde hij de *ins* en *outs* van het universitaire leven in de Verenigde Staten kennen. Krul geeft ons een indruk van de academische verhoudingen aldaar en de wijze waarop de (geschiedenis)studie aan Princeton is georganiseerd.

Tenslotte toont Eelco Salverda de geschiedvisie van de 'Derde-Wereldleider' Kwame Nkrumah. Deze Afrikaanse staatsman benadrukte de continuïteit tussen het oude en het nieuwe Ghana. Nkrumah presenteerde zichzelf als een modern stamhoofd en ook op andere gebieden speelde het verleden een grote rol in zijn politiek.

De redactie van *Groniek* heeft besloten met ingang van dit jaar over te gaan tot het doornummeren per jaargang, wat ons in staat stelt in het laatste nummer een index van de verschenen artikelen op te nemen.

De redactie

Keizer Augustus met de priestermantel over zijn hoofd die zijn waardigheid als *augur* aangeeft, Museo Nazionale Romano, Rome.